

על הזמר "אכלו משמנים" לשבת חנוכה

מאת: יעקב שמואל שפיגל¹

השיר "אכלו משמנים" המיועד לאמירה בשבת חנוכה נדפס לראשונה במחזור סלוניקי כמנהג ¹²³⁴⁵⁶⁷אח"ח אשכנזים, שנת שט"ו, ושוב נדפס במחזור כל השנה, מנהג האשכנזים, כמחזורי סלוניקי, סביוניטה, שיי"ז, שבו נדפס גם החיבור "מעגלי צדק", שיש בו דינים ומנהגים מגדולי אשכנז. בכותרת שלפני שיר זה נאמר: ¹²³⁴⁵⁶⁷אח"ח "זמר זה נהגו לומר על השולחן בשבת וחנוכה". זמר זה נדפס שם אחר התפילות של שבת חנוכה, ואחריו נאמר: "למנחה אין אומרים צדקתך". דומה שמכאן משמע כי נהגו לומר אותו בארוחת שבת חנוכה בצהרים.

מאז חזר ונדפס זמר זה כמה פעמים בספרי ברכות ותפילות. מצאנוהו אפוא נדפס בספרי ברכות הכוללים רק את ברכת המזון. מצאנוהו נדפס בספר לקוטי צבי הכולל תפילות שונות, שנדפס במהדורות רבות. וכן מצאנוהו בספרים הכוללים זמירות לליל שבת. לא ידוע מי המחבר, אולם הואיל והאקרוסטיכון שלו הוא אברהם, לכן הוא מיוחס בחלק מהספרים האלו לראב"ע. ברם, ^{אוצר החכמה} צריך לזכור כי הוא נדפס לראשונה רק במאה השש עשרה, וגם בכתבי יד מצאנוהו מוזכר רק החל מהמאה הטי"ו. אם נצרף לכך את העובדה שכל העדויות הראשונות הללו הם מאת האשכנזים, יקשה מאוד, בלשון המעטה, לקבל שהוא אכן מעשה ידיו של הראב"ע. זאת ועוד. המחבר חורז את: רבוכה, עם: חנוכה, כאשר המלה הראשונה היא רפויה, ואילו השנייה היא דגושה. כמו כן הוא חורז: אבוסים, עם: לאשים, היינו שי ימנית, עם שי שמאלית. כמו כן הוא חורז: רבים, עם: ענבים, כאשר בראשון יש

¹ תודתי להרב ישראל פלס שיחי על עזרתו החשובה בנוגע להשוואות הכת"י שבזמר זה.

דגש ובשני אין דגש. אם נוסיף על כך את העובדה שלשיר זה אין משקל כל שהוא, הרי שיקשה עוד יותר לתלות דברים מעין אלו בראב"ע.

כאמור, נושא הזמר הוא סעודת חנוכה שחלה בשבת. על פי האמור בזמר זה אנו רואים כי המרכיבים של סעודה זו, הם המרכיבים הרגילים של סעודת שבת: עוף או בשר ויין, ולכאורה אין בזמר זה היכר מיוחד לחנוכה. אולי הביטוי "אכלו משמנים" מלמד כי בסעודה זו יש לאכול מאכלים העשירים בשמן, זכר לנס השמן שאירע בחנוכה. תמוה יותר הוא המרכיב המרכזי של יין הנזכר בשיר זה. והרי אין כל עניין של שתיית יין בחנוכה. יתר על כן, המחבר משבח את ההליכה אל "בית היין", שהוא דבר מתמיה. אכן נקודה זו היתה מן אחת הטענות שהושמעה כלפי זמר זה, כפי שנראה בהמשך. מכל מקום נראה שכדי להסיר קושי זה, אנו מוצאים בספר ליקוטי צבי, שעל המלים "בית היין", נכתבה ההערה הבאה: "ור"ל בבית המקדש במקום ניסוך המים". זו הערה דחוקה ביותר, אבל נראה שכדי להדפיס את השיר, הוכרחו לתת הסבר כלשהוא לביטוי זה.

ואכן צא וראה כי טיבו של זמר זה שיכול לשמש גם כזמר לפורים. והנה בסדר תפילות ופזמונים, אמשטרדם, שנת ת"ב, אנו מוצאים זמר זה בשינוי, וכך נדפס שם: אכלו משמנים ושתו ממתקים, תורים וכל מיני צפורים, הזמינו לסעודת פורים. גם בפזמון יש שינוי ובמקום: לצורך חנוכה, נדפס שם: בסעודת פורים. לאמור, בנקל אפשר היה להפוך את הזמר הזה, לזמר של פורים, אבל הזמר הזה לפורים אינו שכיח.

את שכיחותו של הזמר ניתן להוכיח גם מתוך שמצאנוהו בכתבי יד, ונציין כאן לכ"י פרמא (להלן: כ"י פ) 19212 (מכון לתצלומים של כתבי יד עבריים בירושלים, ס' 13069) הוא כנראה מהמאה הטי"ו, ויש בו פירוש קצר לכמה מקומות. לאחר הבית השלישי נכתב בצדו: "מכאן ואיל" אין נוהגים במדינת איטליא", ולכן אין הוא מפרש יותר. על כל פנים מכאן עולה כי הזמר נאמר לא רק בין האשכנזים אלא הגיע גם לאיטליה, אם כי אפשר שגם שם הוא נאמר רק אצל האשכנזים.

כמו כן אנו מוצאים בספר ברכת המזון, כמנהג אשכנז ופולין, עם העתקה ללשון אשכנז, אמשטרדם, שנת תס"ב, כי על הזמר לשבת חנוכה: אזכרה רחמיק בשיר ובשמחה, נדפס: "זמר נאה לשבת חנוכה שעשה רבי ליב רבי עוזרש בניגון אכלו משמנים". הרי לך עדות עקיפה במקצת על התפשטותו של הזמר.

ר"א אונא שכתב את מנהגי יהודי אשכנז, כתב כדבר ברור: "בסעודות של ליל שבת ושבט בצהריים שרים בנוסף לזמירות הרגילות זמר שחברו ר' אברהם אבן עזרא לכבוד חנוכה "אכלו משמנים".

ואכן זמר זה "נכנס" גם לסידורו של ריעב"ץ, הנקרא בשם "בית יעקב" בענייני חנוכה, כך לדוגמה נמצא בסידור שנדפס בלמברג, תרס"ד, עמ' 369: "זמר נאה לשבת חנוכה וחתום אברהם הוא אבן עזרא". אכן, כידוע המהדורה הנקראת בית יעקב, כוללת הוספות שאינן נמצאות בסידור המקורי של ריעב"ץ הנקרא בשם עמודי שמים, אלטונא, תק"ה. בדיקה בסידור המקורי, בעמ' קמט, מלמדת כי זמר זה אינו נמצא שם. יש לציין כי סידור ריעב"ץ הודפס מחדש בההדרה מעולה ובהוספות חשובות ומועילות, ע"י ר"ש הלוי וינפלד, ירושלים, תשנ"ד, כאשר הוא כולל, לדברי המהדיר, את כל ההוספות של מהדורת "בית יעקב", אלא שהן נדפסו באותיות שונות, כדי להבדיל בין לבין המהדורה הראשונה. ברם, את הזמר הזה השמיט המהדיר, ואיני יודע מה טעם עשה כן, ומה עוד שלא רמז מאומה על השמטה זו.

מעניין מאוד המובא כמנהגם של יהודי קוצ'ין: "קודם הקדיש שלפני עלינו לשבח" שר החזן במנגינה מיוחדת את הפיוט: אכלו משמנים ושתו ממתקים, תורים ובני צפורים, זאת חנוכת המזבח, אחרי המשח אותו, וזה מעשה המנורה, וכן עשה את המנורה. ובאותה מנגינה הוא שר את הקדיש, והאבלים אומרים קדיש יתום". לפי הפתיחה עולה כי הם הכירו את הזמר, אלא שהנוסח שלפניהם היה שונה במקצת, או שהם שינו אותו מסיבות כלשהן.

הנה כי כן אנו רואים שהזמר הזה היה נפוץ אצל האשכנזים, ואפשר שאף התפשט לעדות נוספות. אבל עם זאת יש לציין כי זמר זה עורר

התנגדות, ולכן מצאנו כי היו חכמים שסברו שאין לאומרו. כך אנו שומעים בשו"ת מהר"י ברונא סי' קלז:

עוד הגידו לי שמהר"ר אברהם הכהן לא רצה להניח הבחורים לנגן הזמר אכלו משמנים על השלחן, לפי ששמע כאילו נתקן על פי ת"ח, וזה אינו כלל, שהרי כתב מהר"ם שסעודת חנוכה אינה סעודת מצוה, והזמר מתחיל אכלו משמנים וכו' עד תמכור לצורך חנוכה, משמע דסעודת מצוה היא.

דברי מהר"ם הללו הובאו בטור או"ח סוף סי' תרע, וכן נפסק גם בשו"ע. וכבר דנו האחרונים בחיוב סעודה שמחת בחנוכה, והסכימו שיש קצת חובה בעניין.

מכל מקום יש לציין כי לפני מהר"י ברונא הנוסח בפיוט הוא: "לצורך חנוכה", וכן הוא בכל הנוסחים הקדומים. על פי הנאמר בתשובתו נראה כי הזמר לא היה מיוחד דווקא לשבת, אלא הבחורים זמרוהו בימי חנוכה בכלל. בתקופה מאוחרת, ולא בדקתי מי הראשון שעשה כן, שינו וכתבו: "לצורך שבת חנוכה". נראה אפוא שהתוספת של המלה: שבת, באה כדי לענות על הקושי של חיוב הסעודה. היינו, חיוב סעודת שבת, גורר עמו ממילא את סעודת חנוכה, ועל כן הפיוט הועבר מימי חנוכה סתם, לשבת חנוכה.

אמנם היו שענו על כך באופן הלכתי. בספר שלושה ספרים נפתחים, הכולל זמירות לשבת, עם מנחת יעקב, מטה יהודה, פרחי שושנים, שנדפס לראשונה בקראקא, תרנ"ה, אנו מוצאים בהקדמת פרחי שושנים רשימה של הפייטנים, ופרטים אודותם. על ראב"ע נאמר שם כי הוא חיבר את הפיוט "אכלו משמנים". בהערה הביא המחבר את דברי ר"י ברונא, וכתב על דבריו "אבל אין בזה שום תפיסה", והוא מנמק זאת בשתי תשובות. האחת, ידוע כי הפייטנים לא פייטו תמיד לפי ההלכה, כפי שכתבו התוספות בכמה מקומות, ומהם ביומא ח [כצ"ל] ע"א, ד"ה דכ"ע, וכן כתבו ראשונים, וגם אחרונים, כפי שהוא מציינם שם. אכן דומה שלא דק בדבריו. הראשונים כתבו כן לגבי פיוטיו של הקליר, שהתוספות, בחגיגה יג ע"א ד"ה ורגלי, מחשיבים אותו

כתנא. ואף אם לא נקבל את דבריהם, הרי שמכל מקום המדובר בפייטן קדום שפעל בא"י. גם שאר הפייטנים שהראשונים דברו אודותם, המדובר הוא בפייטנים קדומים, בני אשכנז, שעמדו תחת ההשפעה של א"י והתלמוד הירושלמי. אין לכלול את הראב"ע במסגרת זו. נימוק שני הוא משום שמצינו פוסקים הסבורים כי הסעודות בחנוכה הן מצוה, והוא מאריך מאוד להוכיח זאת. ולבסוף הוא מסביר כדרך אגב, את הפזמון, ואלו דבריו: "מ"ש הפייטן בית כור תמכור לצורך חנוכה, כוונתו כמ"ש הרמב"ם פ"ד הי"ב מהלכות חנוכה אפילו עני המתפרנס מן הצדקה מוכר כסותו ולוקח שמן לנרות".

מאוחר יותר אנו שומעים על התנגדות לפיוט מפי ר"מ לויסון, תוכחת מגולה, ביאור על קהלת, המבורג, תקמ"ד, דף יג ע"ב: "ואחד חבר שיר אכלו ממתקים וכו' לאמר אותו בשבת חנוכה אשר הוא בעיני כשירי חול וכאחד משירי הפורטים על פי הנבל ההומים ליין ולשכר".

סמוך לזמנו הביע התנגדות עזה לזמר זה ר' אהרן וירמש. כך כתב בספרו מאורי אור, חלק באר שבע, מיץ, תק"ן, דף פא ע"ב:

ואגב אזכרה מה שהדפיסו זמר אכלו משמנים... כל המבחין ישתומם להתערב שוא וכזב והבל שיש בו חטא בתוך סידורי קודש, ובחיבור תוכחת מגולה קרא שמו לץ היין, ובילדותי שמעתי מאנשים חשובים חשבוהו לשחוק שמחברו היה מכת לצים ופוחזים ולשונו לינות שתיים ויום אחד חזותו מוכת, ומי שבידו למחות למדפיסם ה"ז משובח.

כתוצאה מהדפסתו של זמר זה, כתב ר' אהרן זמר אחר כנגדו, כך הוא כותב בדף קכד ע"ב: "זמר האי האי הנדפס בעמק הבכה, וזאת חליפתו ותמורתו אשר בעמק הברכה". נעתיק רק מעט מאותו שיר, כדי שנראה כי אכן הוא נכתב כנגד "אכלו משמנים". כך היא תחילתו של הזמר: "אגילה ואשמחה, בישועה ורווחה. האי האי בית תורה, תשקדה ותדורה, ללמוד ולחזרה, הלכות חנוכה".

דברים אלו הובאו בקצרה באורחות חיים לר' נחמן כהנא מספינקא, על או"ח סי' תרע, ואפשר אפוא שגם הוא התנגד לכך.

גם רח"א שפירא האדמור ממונקאטש, בחיבורו שער יששכר, מאמרי חדש כסלו טבת, מאמר ימי אורה, סי' עה, התנגד מאוד לאמירתו, וחוסף כי כנראה פיוט זה לא נתחבר ע"י ראב"ע. אביא רק את דבריו ביחס לסעודה ולבית כור:

היה נראה לפמ"ש הרמ"א וגם הט"ז בשם מהרש"ל עפ"י הרמב"ם דחנוכה ימי שמחה הם הי מקום לזמר הנז', אך גם לפי שיטתם אין לו טעם וריח של תורה מ"ש האי האי בית כור תמכור תשכור... והלא לא עדיף משבת שאמרו עשה שבתך חול וכו', וגם מ"ש לוו עלי היינו ג"כ לפי הצורך לשבת ולא למכור בית כור שדה לצורך סעודות חנוכה...

אמנם היו חכמים שסברו אחרת. על רבינו פנחס מקוריץ נאמר בספר אמרי פנחס, ענייני חנוכה:

אמר שמתחילה לא ידע הרב כלל מזמר אכלו משמנים, ופעם אחת היה הוא נ"י משורר את הזמר הנ"ל והיה חשוב אצלו מאוד. ואמר שזה לב יהודי למכור בית ולחכור וכו'. גם על תיבת בבית היין אמר דרך שחוק נלך למרתף של המוזג פלוני ונלין שם.

כעין זה מצאנו בחסידות סלונים. בין חסידי סלונים מקובל כי הרבי בעל "נתיבות שלום" היה אומר: מי שראה את אדמו"ר בעל ה"בית אברהם" שר את הניגון של "אכלו משמנים" מבין שהניגון יסודו ומקורו בקודש.

גם בחסידות מאטאסדארף מקובל לשיר את הניגון (הרה"ג ר' אהרן טויסיג). וכן הוא מנהג צדיקי בית טשרנוביל. ר' מרדכי גנוט כותב בלוח "דבר בעתו": "יש מנגנים בסעודת ליל ש"ק (או למחרתו בסעודת היום) את הזמר "אכלו משמנים" לר"א ו' עזרא, המיוחד לישבת חנוכה' (וכן מנהג טשרנוביל, ומנהג סקוור)".

כמו כן מצאנו כי האדמו"ר ר' יצחק יעקב מביאלא, בספרו דברי בינה, פרי מקץ, מהד' חדשה, ירושלים, תשנ"ז, עמ' שי כתב: "ובהזמר מרבי אברהם אבן עזרא ז"ל לשבת חנוכה הוא, האי האי בית כור תמכור תשכור תשכור לצורך חנוכה. אכלו משמנים שבת וחנוכה. ולכאורה הם דברים

תמוהים, מהו השייכות שיש לבית כור ושבת חנוכה". ולקמן, בעמ' שיג, הוא מיישב זאת:

פסוק

ובזה יבואר הזמר האי האי בית כור תמכור תחכור תשכור בית כור לצורך חנוכה. כי בחינת בית כור רומז לענין הגלות, כמ"ש חז"ל (פסחים פז ע"ב) הטעם על פיזור ישראל בין אומות העולם, משל לזורע בית כור אחד שמכניס כמה כורין, עיין שם. וכמו כן הוא בחינת הגלות, של ידי עבודת ישראל יבררו ויזכרו כל הניצוצות הקדושים המובלעים ביניהם...

אוצר החכמה

והאריך בהסבר הפזמון בלבד.

הסבר זה הובא גם בספר וידבר משה, שירת השבת, ירושלים, תשנ"ד, שבו נקבצו ובאו דינים והנהגות, זמירות שבת, עם ביאורים מלקוטים מגדולי החסידות החל מהיהודי הקדוש ובניו, ועוד גדולים רבים, ע"י ר' מאיר יחזקאל ויינר. בעמ' שצט מצאנו את דברי ההסבר הללו, כפי שהפנני לשם בטובו ר"ש המבורגר. והנה יש שם ידיעה מעניינת. השיר נמצא בזמירות ליל שבת, אחר שירו של הראב"ע: "צמאה נפשי לאלקים", ואחריו נדפס הפיוט: "אודה לאל לבב חוקר" המיוחס לשמעיהו, ואחריו: "יום זה לישראל אורה ושמחה", ובכך מסתיימים הפיוטים ליל שבת. לפני "אכלו משמנים" נאמר: "זמר נאה לשבת חנוכה מרבינו אברהם בן עזרא, וחתום אברהם. ומנהג רבה"ק לזמרו כאן".

כבר כתבנו למעלה כי הזמר נמצא בזמירות לשבת, כגון בספר שלושה ספרים נפתחים, אלא ששם הוא נמצא בפיוטים לחנוכה יחד עם מעוז צור, ואין לדעת היכן יש לאומרו. ספר זה צולם כמה פעמים כפי שהוא, יחד עם הזמר הזה כמובן. יש גם כאלה שצירפו אליו גם הוראות ופסקים של רבנים, או ליקוטי פירושים. מובן מאליו שאין בכך ללמד על דעתם של אותם רבנים על הזמירות שבספר, וביניהם "אכלו משמנים". אציין לדוגמה את זמירות "שבת הלוי", שנערך ע"י רייז'ג ויסבלום, ניו יורק, תשמ"ח, הכולל פסקי דינים ולקט אמרים שנלקטו מספרי ר"ש ואזנר, המצורף לצילום של שלושה ספרים נפתחים. דומה שאפשר להוסיף על כך גם את סדר זמירות לשבת קדש בית צאנז, שיצא לאור ע"י רנ"א הלברשטם, בני ברק, תשנ"ו, בעמ'

קכו, נמצא "אכלו משמנים". עד כמה שידוע לי, אין נוהגים בצאנו לומר זמר זה. אפשר שהוא הדין גם בזמירות לשבת ולמועדי השנה, כפי מנהג רבוה"ק מאלכסנדר, בני ברק, תשנ"ח. שם מצאנו את הזמר הזה בעמ' רלט, ואף כאן איני יודע אם יש בכך ללמד על מנהג בית אלכסנדר.

^{אוצר החכמה} יש ליתן את הדעת לדוגמה הבאה. מצאנו בספר נר מצוה, לרא"א גרינוולד, אונגוואר, תרפ"ט. ספר זה כולל בתוכו ליקוטים על כל ענייני חנוכה. לצערי לא הצלחתי לחשיג מהדורה זו. מהדורה נוספת נדפסה בירושלים בשנת תשכ"ח, עם הוספות שונות מדבריהם של כמה אדמורי"ם, ולא נמצא בה "אכלו משמנים". מהדורה נוספת יצאה לאור מחדש בארץ, בשנת תשנ"ח, ע"י צאצאי המחבר. במהדורה זו נמצא גם הזמר "אכלו משמנים" בעמ' לא. איני יודע אם זו תוספת חדשה, או שכן נמצא גם במהדורה הראשונה. האם ההשמטות או ההוספות של "אכלו משמנים", מלמדות אותנו על מנהג מסויים, או שגם כאן אין ללמוד דבר. קשה לדעת.

מכל מקום מענין הוא שבכל המקומות שבהם נדפס זמר זה, לא מצאנו ^{אוצר החכמה} עליו פירוש רצוף. על כן הוספנו כאן פירוש, שבו צויינו המקבילות ^{אוצר החכמה} לחלקי הפיוט מספרות הז"ל והמדרש, ונוסף גם פירוש קצר.

"אכלו משמנים"

אכלו משמנים וסלת רבוכה,

תורים ובני יונה שבת וחנכה.

האי האי בית בור.

תמכר, תחפר

תשכר בית בור

הדפסה 1234567

לצדך חנכה

ברבורים אבוסים, בשפודים צלויים,

וכליל לאשים, אחד מן המנויים.

הדפסה 1234567

האי האי בית בור.

תמכר, תחפר

הדפסה 1234567

תשכר בית בור

לצדך חנכה

הדפסה 1234567

רך וטוב ושמן, צלי אש ומצות

ענו ואמרו אמן, ואכלו בדיעות.

האי האי בית בור,

תמכר תחפר,

תשכר בית בור

לצדך חנכה

הקולות יחדלון, מנסוך המים,

בבית היין גלון, בכל יום פעמים

הדפסה 1234567

האי האי בית בור,

הדפסה 1234567

תמכר תחפר,

תשכר בית בור

לצדך חנכה

מקולות מים רבים תצלינה אִנְיָכֶם,

וכל משרת דם עֲנָבִים לא ימוש מפִּיכֶם

האי האי בית בור

תמכר, תחפר

תשכר בית בור

לצדך חנכה

(*) הדפסנו את השיר עפ"י נוסח מחזור סביוניטה שי"ז עם פירוש מעגלי צדק.

1234567

אכלו משמנים - נחמיה ח, י: "אכלו משמנים ושתו ממתקים". משמנים הם מאכלים שמנים, ואולי רמז כאן על המנהג שאוכלים מאכלים ספוגים בשמן, זכר לשמן שנעשה בו נס חנוכה.

וסולת רבוכה - על פי זבחים נ ע"א: "תניא, סלת מרבכת (ויקרא ז, יב) למדנו לרבוכה שבאה סולת". פירש רש"י בזבחים: "רבוכה, חלות מבושלות במים תחילה". ובפירושו לתורה שם כתב: "לחם חלוט ברותחין כל צרכו". ראב"ע בפירושו לתורה שם כתב: "הנבחר בפירושים בעיניו שהיא מובחרת". נראה שכוונתו לא רק למובחרת, אלא גם לבלולה בשמן, שהרי כך עולה מהפסוק שם בתורה, וכן כתב הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות ט, יט, וכמו שכתב המחבר בתחילה "ואכלו משמנים". היינו, גם כאן יש רמז למאכלים ספוגים בשמן. בגליון כ"פ כתוב: "ושמן רבוכה - מעשה צפיחית בשמן ובשומן וחמאה וכרימזל טשאלנט לעשות בשבת חנוכה".

תורים ובני יונה - על פי ויקרא ה, ז: "שתי תורים או שני בני יונה", ועוד הרבה. יש ששינו וכתבו: יונים לצורך החרוז, אולי כוונתו לומר כי גם אדם שהוא עני ודל עליו לאכול בשר, או עוף, בסעודה זו, כמו המקריב בדלות שמביא תורים או בני יונה.

האי האי - אלו הן מלות קריאה.

בית כור תמכור... - היינו יש למכור או לחכור וכד' כדי שיהיה לאדם ממון שיוכל לקנות בו את צרכי הסעודה. ולעצם הדין ראה במבוא בשם שלושה ספרים נפתחים, ובשם רח"א שפירא. לדעת יוט"ל "בית כור" בפעם השנייה, משמעו "חצר לגידול ולפיטום עופות (באסקור Basse lout בלע"ז, בלשון המדוברת בפי אחינו בגלילות הרינוס) לשחטם לכבוד שבת וחנוכה". בגליון כ"פ נכתב: "מכור השדה שלך... ובשבת וחנוכה מצוה גדולה לאכול ולשת"נות].

תשכור בית כור - במחזור מעגלי צדק הנוסח: לשכור בית כור.

לצורך חנוכה - יש נוסחים מאוחרים שבהם נדפס: לצורך שבת וחנוכה, ועמדנו על כך במבוא.

ברבורים אבוסים - מלכים א; ה, ג: "עשרה בקר... וברברים אבוסים".
הכוונה לעופות מפותמים.

וכליל לאישים - משנה זבחים פ"י מ"ב: "כליל לאשים". אפשר שזה המשך לקודם, היינו העופות המפותמים, צלויים בשפודים, צלויים לגמרי ע"י האש, והם מיועדים לאחד מן המנוים, היינו לאחד מן הקרואים לסעודה. אפשר לומר כי וכליל לאשים, הוא משחק מלים, דהיינו העופות המפותמים יאכלו כליל ע"י אנשים (אשים יכולה להיות צורת ריבוי של איש) או ע"י אחד מן המנוים לסעודה.

אחד מן המנוים - משנה בכורות פ"ט מ"ז: "קפץ אחד מן המנויין לתוכן". יו"ט"ל מסביר כי "אחד מן המנויים" מהמסובים, מתכבד לשבת בראש השלחן ("כליל לאישים"), והוא מברך על המאכלים. בגליון כ"י"פ נכתב: "לכל אחד תרנגול", והכותב ממשיך ותמה כיצד אפשר שכל אחד יקבל תרנגול.

רך וטוב ושמן - בראשית יח, ז: "ויקח בן בקר רך וטוב", ועל פי יחזקאל לד, יד: "בנוה טוב ומרעה שמן". אפשר שכוונתו כאן לבשר כמו שהוא בכתוב, ולא לעוף. לדעת יו"ט"ל הכוונה כאן ל"משמנים" שהוזכרו לעיל, הלא הם לביבות רבוכות בשמן.

צלי אש ומצות - שמות יב, ח: "צלי אש ומצות". נראה שהמלה "ומצות" הוכנסה לצורך החרוז, שהרי מצות לאו דוקא. לדעת יו"ט"ל, יש כאן המשך של תיאור הלביבות שהן מטוגנות, וגם עגולות ודקות כמצות.

ענו ואמרו אמן - על פי דברים כז, טו: "וענו כל העם ואמרו אמן". הכוונה, אחרי ברכות הסעודה, ולאחריה אכלו בשמחה.

ואכלו בדיצות - אכלו בשמחה. ביטוי זה מקביל לביטוי: "אכול בדיצוי", הנזכר בשבת קיד ע"ב תוד"ה ואמאי, הלקוח מפיוטו של שלמה הבבלי למנחה של יום כפור: תעינו אחר יצר (מחזור ליוכ"פ מהד' ר"ד גולדשמידט, עמ' 692).

הקולות יחדלון - שמות ט, כט: "הקולות יחדלון".

מנסוך המים - סוכה רפ"ד: ונסוך המים, ועוד. כוונת המחבר לומר כי לא נדבר בסעודה על שתית מים, אלא על שתית יין. מכאן ואילך הוא משבח את שתיית היין באופן כללי, ולא דווקא בסעודה זו. עובדה זו תמוהה, ורח"א שפירא בדברי התנגדותו עמד על כך.

בבית היין - שיר השירים ב, ד: "הביאני אל בית היין". בספר לקוטי צבי (ראה במבוא) כתב כאן: "ור"ל בבית המקדש במקום ניסוך המים", וראה לעיל במבוא.

בכל יום פעמים - שיר השירים רבה, ב, א [טז]: ואני מיחדת שמו בכל יום פעמים. כוונתו, כי עלינו להיות מצויים במקום ששותים יין פעמיים.

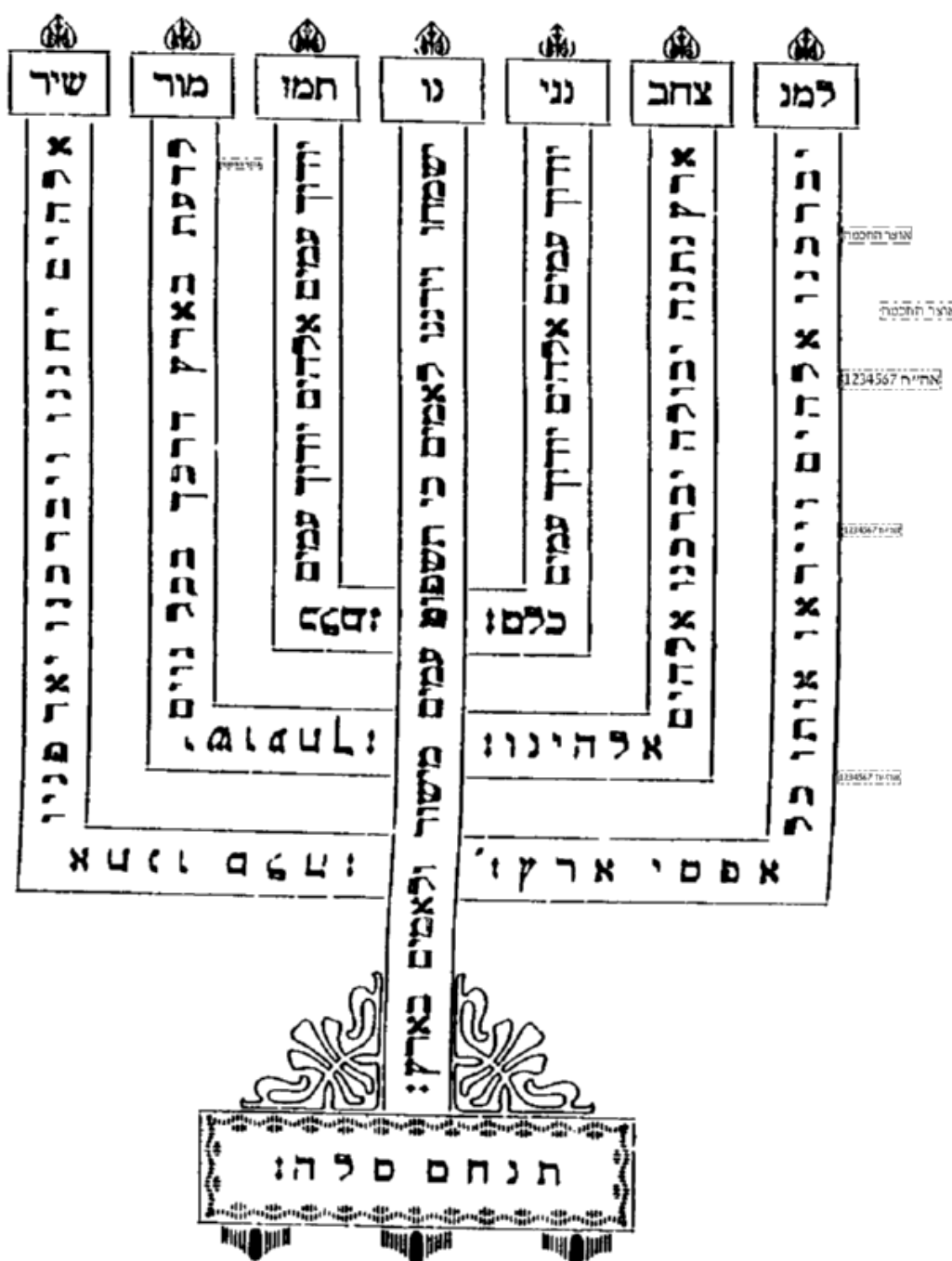
מקולות מים רבים - תהלים צג, ד: "מקולות מים רבים אדירים". נראה שכוונתו לומר כי בשעת הסעודה והמשתה יהיה רעש והמולה, כקול מים רבים.

תצלינה אזניכם - ירמיהו יט, ג: אשר כל שמעה תצלנה אזניו. יוט"ל מסביר כי כוונתו לומר, אף אם ימות הגשמים כעת, ובחוף "מקולות מים רבים תצילנה אזניכם", אלתפסיקו לשתות.

וכל משרת דם ענבים - על פי במדבר ו, ג: וכל משרת ענבים לא ישתה. הצירוף דם ענב (או: דם ענבים) נמצא בכתוב, וכגון: בראשית מטיא: ובדם ענבים סותה. הכוונה כמובן ליין.

לא ימוש מפיכם - יהושע א, ח: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, או ישעיהו נט, כא: לא ימושו מפיך ומפי זרעך. כוונתו, שיש להרבות בשתיית יין.

1234567

מזמור זה בצורת המנורה הוא ענין גדול וז"ל הגאון חיד"א בספר מדבר קדמות (מערכת ד אות כא), דוד המע"ה הראהו הקב"ה ברוה"ק מזמור למנצח בנגינות גו' אלקים יחננו גו' כתוב על טס של זהב מופז עשוי בצורת מנורה וכן הראה אותו למשה רבע"ה, והי' דוד המע"ה נושא זה המזמור כתוב ומצוייר וחקוק במגיניו בטס של זהב בצורת מנורה כשהי' יוצא למלחמה, והי' מכויץ סודו והי' נוצח ואויביו נופלים לפניו כו', העתק מכתב הגאון מהרש"ל ז"ל ע"כ, ועיין עוד בס' עבודת הקודש (חלק כף אחת אות כו) הכותב: ומצאתי בסידור ספרדי ישן וז"ל כל מי שרואה את המנורה בכל יום ומכויץ בה, מעלה עליו הכתוב כאלו הדליקה, ומובטח לו שהוא בן עוה"ב וכל האומר למנצח בצורת המנורה לא יקרה לו שום מקרה רע ויצלח במעשיו ע"כ.

אוצר החכמה

רבי אריה ליב ראגאזניצקי המכונה "הרב מנאליבוקי" היה מהאריות שבחבורת בית סלונים, אשר עבד את קונו, במשך קרוב לתשעים שנה, והיה לשם דבר בגלילות ליטא ופולין.

אף כשהיו בניו גדולים בשנים, וכל אחד מהם אישיות נכבדה בזכות עצמו, נהג אביהם רבי אריה ליב לזרום תכופות במילי דשמיא, יהודי נאליבוקי שמעוהו כמה פעמים כשפונה אליהם באמירה דרך משל ומליצה: "חיטפו ואיכלו בנים, בעוד יש לאל ידכם, הרי לדוגמא, אני זקן בא בימים, שכבר לא נותרה בפי אף שן אחת, ונבצר ממני להתענג בתענוגים... אבל אתם עולי ימים, חיטפו ואיכלו עוד נתח עוד ועוד כזית חלה, עוד כנף אווז, יערב לכם ויבושם לכם..."

כשסיים דבריו היה מתייפח בבכי ופניו נשטפו דמעות, מיותר היה לפרש לבניו, בני בינה, את הנמשל המובן מאליו, שיזדרזו וירבו לסגל תורה ומצוות ומעש"ט, סולת בלולה בשמן' כדרשת חז"ל, בעוד הם במבחר ימיהם, עד לא יבואו ימי הזיקנה והחולשה.

אוצר החכמה

כשהיה אדמו"ר זצ"ל בעל "נתיבות שלום" מסלונים מדבר אודות הזמר לשבת חנוכה מראב"ע "אכלו משמנים" נהג להזכיר סיפור זה, ומבאר כי בלי ספק ספונה כוונה דומה בחרוזי אותו זמר העוסק גם ב"ברבורים אבוסים, בשפודים צלויים" "רך טוב ושמן" ו"משרת דם ענבים" ואינם אלא כינויים למנעמי הנשמה כלילי רוחניות עילאה, אהבה בתענוגים, אלו אורות המתגלים בשבת חנוכה, אשר למענם "תמכור תחכור תשכור". כל "בית כור" שברשותך, שהרי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו.